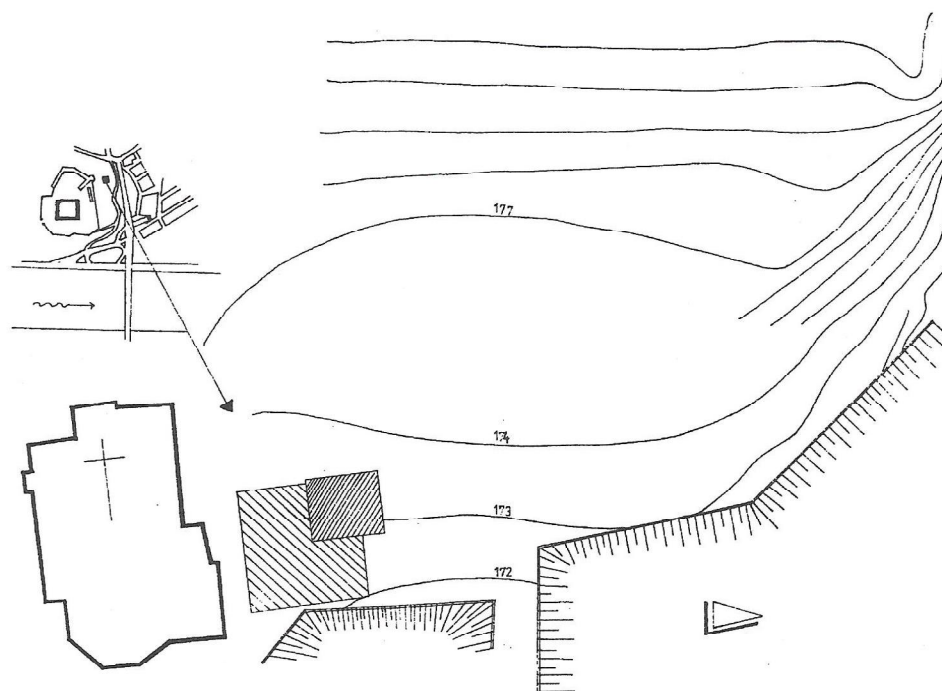

PREDSUNUTÝ OBRANNÝ SYSTÉM BRATISLAVSKÉHO HRADISKA

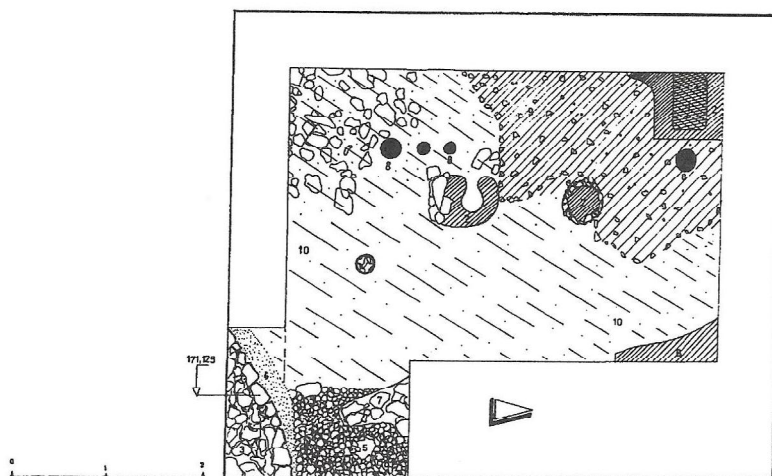
ADRIAN VALLAŠEK

Pri archeologickom výskume voľného priestoru severne od dnešného kostola sv. Mikuláša, na východnom svahu bratislavského hradného kopca sa objavila neznáma kruhová sakrálna stavba, interpretovaná ako rotunda sv. Mikuláša z 11. storočia (Vallašek 1991, 140). Prilahlý priestor bol využívaný ako cintorín a pochádzajú z neho charakteristické esovitité záušnice (Vallašek 1999). V superpozícii pod horizontom hrobov z 11. storočia sa objavili torzá viacerých objektov.

V severozápadnej časti skúmaného priestoru sa odkrylo torzo objektu s dvoma ohniskami, ktorého pravdepodobne väčšia časť zachádzala pod steny sektora. Prvé ohnisko v severozápadnom rohu, pokračujúce pod obidve bočné steny sa zachytilo na ploche 70 x 70 cm. Jeho hornú časť tvorila veľmi tvrdá, 3 cm hrubá prepálená vrstva s vyrovnanou hornou plochou. Vedľa nej sa nachádzala síce prepálená, ale nie tak tvrdá zemina. Juhovýchodne od ohniska, v rovnakej nivelete sa nachádzalo ďalšie ohnisko kruhového pôdorysu ($\varnothing$ 70 cm) s oválnou strednou časťou ($\varnothing$ 20 cm), ktorá nebola prepálená. V jej južnej časti sa nachádzali šikmo uložené ploché lomové kamene, čiastočne prepálené. Severne od tohto ohniska, v 70 cm vzdialenosti sa nachádzala kruhová jama ($\varnothing$ 40 cm), v spodnej

Obr. 1. Bratislava, kostol sv. Mikuláša. Situačný plán náleziska.

Obr. 2. Bratislava, kostol sv. Mikuláša. Pôdorys severozápadnej časti náleziska.

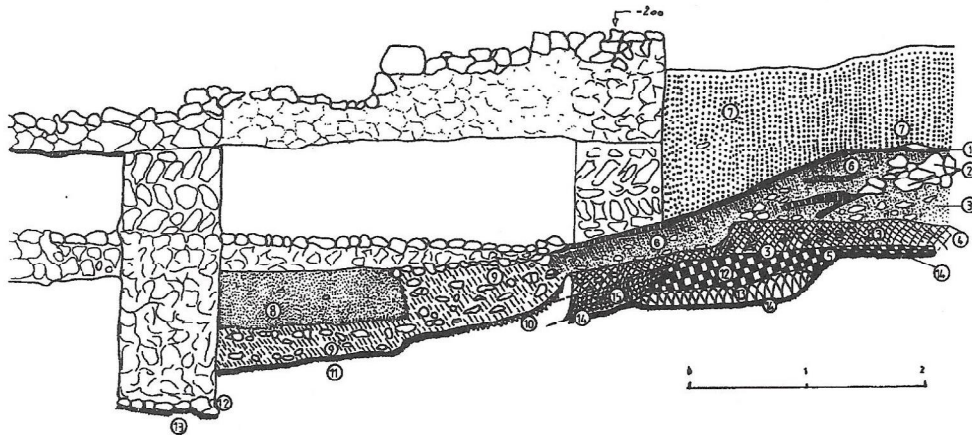
časti so zuhoľnatelou vrstvou dreva. Medzi oboma ohniskami a východne od prvého ohniska sa miestami zachovala 1 až 2 cm hrubá žltá kamenistá vrstvička. Nie je vylúčené, že sa jednalo o torzo pôvodnej dlažby objektu. Podľa terénnych pozorovaní možno predpokladať, že objekt mal výrobný charakter. Orientovaný bol dlhšou osou v smere sever – juh.

Sprievodný keramický materiál z horizontu oboch ohnísk, z kamenistej vrstvičky ako aj z druhého ohniska (strednej časti) sa charakterom výrazne hlási do okruhu keramiky 10. storočia (tab. I.). Analógie k nej nachádzame na širokom území v pomerne hojnom počte (Rejholcová M., 1995, 34–36; Chropovský B., 1962, tab. XVIII; Točík A., 1968, tab. XXVII; Plachá 1990, 114; Polla B., 1979, tab. 41, 42).

Torzo ďalšieho objektu sa nachádzalo v západnej časti skúmaného priestoru, kde sa zachytilo akési rovné plateau s rozmermi 130 x 130 cm, vytvorené z kameňov tak, že na okrajoch sa nachádzali väčšie kamene a vo vnútri menšie, na ktorých ležala vrstva uhlíkov. Pravdepodobne s týmto torzom súviseli aj menšie kolové jamy východne od objektu. Funkcia objektu nie je veľmi jasná. Sprievodný keramický materiál bol totožný s predchádzajúcim objektom a mal aj rovnaké chronologické kritériá.

Pod horizontom hrobov vo východnej časti skúmaného priestoru sa objavila silne prepálená zemina nepravidelného ľadvinovitého tvaru v strede s dočervena prepálenou zemínou a na okrajoch do žltá. 20 cm pod úrovňou prepálenej časti sa objavil kamenný veniec elipsovitého pôdorysu s rozmermi 180 x 180 cm, ktorého juhozápadná časť bola zničená pri výstavbe rotundy. Hrúbka prepálenej vrstvy bola 40–60 cm. V smere sever – juh sa ku kamennému vencu primykal kamenný „múrik“, pozostávajúci z lomových kameňov v dvoch až troch radoch nad sebou, so zemitým pojivom, zachádzajúci na severnej strane pod neskúmanú plochu, na južnej strane bol preseknutý základmi rotundy. V horizonte spodnej hrany kamenného vencia i „múru“, smerom východným a južným sa nachádzali veľké ploché kamene, ktoré však nevytvárali súvislú vrstvu. Na nich i v samotnom ohnisku sa nachádzala veľká kolekcia keramických fragmentov, pre ktorú platia vyššie spomenuté chronologické kritériá. Najpravdepodobnejšie sa jednalo o torzo remeselného objektu s väčším ohniskom, zrubovými stenami na kamennej podmurovke a s dlážkou z veľkých plochých kameňov.

V úzkom priestore severovýchodnej časti polohy voľnej na výskum, bola vytýčená menšia zisťovacia sonda, v ktorej sa v hĺbke 290 cm, na ploche 210 x 160 cm narazilo na veľmi silne prepálenú zemínu. Na jej severnej strane sa nachádzal súvislý pás lomových kameňov, silne prepálených. Na západnej strane prepálenej plochy bola elipsovitá jama, dlhá 150 cm a hlboká 40 cm, so šikmo sa

Obr. 3. Bratislava, kostol sv. Mikuláša. Západovýchodný profil náleziska.

zvažujúcimi okrajmi. Na okrajoch, ako aj na dne sa nachádzala 4 až 8 cm hrubá vrstva vápna. Prepálenú vrstvu, elipsovú jamu s vrstvou vápna môžeme interpretovať ako súčasť väčšieho objektu výrobného, prípadne remeselného charakteru. Sprievodný keramický materiál dovoľuje objekt taktiež datovať do 10. storočia.

Pozoruhodné je, že na necelých 70 m² skúmanej plochy sa objavili až štyri remeselné objekty, resp. ich torzá. Uvedená hustá koncentrácia remeselných objektov v 10. storočí na tak exponovanej polohe svedčí o skutočnosti, že život pod veľkomoravským správnym strediskom sa po roku 906 nielenže nezastavil, ale sa naďalej rozmáhal. Intenzita zásahu starých Maďarov a ich vzťah k domácejmu obyvateľstvu nebol pravdepodobne až taký katastrofálny.

Pod horizontom ohnisk z prvého remeselného objektu, v západnej časti skúmaného priestoru sa narazilo na korunu neznámeho valového opevnenia. Výskumom sa nám podarilo odkryť jeho pomerne veľkú časť, ako aj zistiť jeho stavebnú konštrukciu.

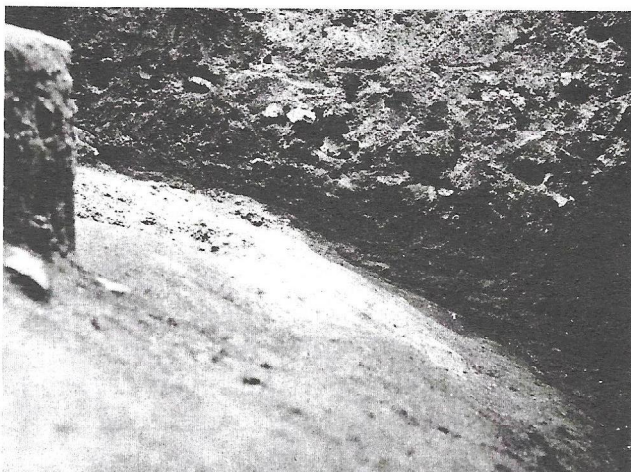
V západnej časti skúmaného priestoru sme zachytili korunu neznámeho valu. Bola vytvorená tak, že jej najvyššia časť bola vystavaná z lomových kameňov rôznych veľkostí, ktoré boli ukladané na seba, avšak bez snahy po nejakej konštrukcii. Medzi kameňmi, z ktorých viaceré niesli stopy po ohni, sa nachádzala masťná čierna zemina. Na vrchole bola masťná čierna zemina vystriedaná žltou, ktorá obsahovala veľmi veľké množstvo drobných kameňov.

V 10 až 15 cm vzdialenosti od začiatku sklonu svahu resp. valu sa nachádzali v tejto časti tri kolové jamy v jednej rovine (Ø 20, 12, 12 cm). Môžeme ich považovať za zvyšky pôvodnej palisády, ktorá prebiehala po okraji vrcholu valu.

Približne od polovice sektora, a to smerom severovýchodným, tvorila vrcholovú časť konštrukcie valu žltá ílovitá zemina s množstvom kameňov rôznych veľkostí. V tejto časti bolo podložie vyrovnané a prispôbené nivelete južnej časti s rovnakou hornou – vrcholovou časťou i vonkajším zaoblením. Horná časť i začiatok zaoblenia niesli stopy po úmyselnom zaoblení.

Pri severnej stene sektora na hornej časti koruny valu sa nachádzala najväčšia kolová jama, ktorá bola i najhlbšia (45 cm). Všetky štyri zachytené kolové jamy boli v jednej priamke a boli situované na takmer tesný okraj hornej časti valu. Predpokladaná palisáda bola teda situovaná do ideálnej časti valu z hľadiska jej obranyschopnosti.

Obr. 4. Bratislava, kostol sv. Mikuláša.
Val v severozápadnej časti skúmanej plochy s kolovým jamami.

kého úskoku resp. zreteľnejšej konštrukčnej časti.

Severná strana strednej časti valu mala rovnakú niveletu ako južná, s totožným sklonom. Rozdiel v ich hornej konštrukcii bol v tom, že približne dve tretiny jeho hornej časti tvorilo upravené a sklonu ostatnej časti prispôbené kamenisté podložie s vyrovnanou hornou časťou. Aj táto časť niesla znaky intencionálneho vyrovnávania a následného utlačenia.

V ostatnej časti sa nachádzala masťná čierna zemina. Bola totožná s južnou časťou prevedením, ako aj sklonom. Pri severovýchodnej stene sa na tejto konštrukcii nachádzala na ploche 100 x 40 cm zuholnatelá a mierne prepálená vrstva s hrúbkou do 4 cm. Nie je vylúčené, že pochádzala zo zrútennej palisádovej konštrukcie valu.

Pod výrazne upraveným svahom, 250 cm od vrcholovej časti koruny valu sa nachádzala súvislá vrstva kameňov. Kamenná vrstva tvorila neprerušené pokračovanie masťnej čiernej vrstvy smerom juhovýchodným, na ktorú bola naviazaná bez prerušenia s rovnakým sklonom. Vrstvu vytvárali väčšie i menšie kamene, niektoré i lomové, ukladané tesne vedľa seba, vytvárajúc tak súvislú vrstvu.

Obr. 5. Bratislava, kostol sv. Mikuláša. Koruna veľkomoravského valu.

Strednú časť valu tvoril pomerne prudký svah, ktorý v dĺžke 300 cm mal sklon resp. klesanie 130 cm.

V južnej časti sektora na celej ploche jeho hornú časť tvorila utlačená čierna zemina, veľmi masťná, vytvárajúca dojem úmyselného masťnenia. Horná časť bola dokonale a starostlivo vypracovaná, na celej ploche s rovnakou niveletou.

Vrstva niesla zreteľné stopy udupania a bola nepriepustná. Táto jej nepriepustnosť sa odrážala i vo vrstvách nad ňou, ktoré napriek dlhodobému odkrytiu boli neustále mokré. Masťná čierna zemina tvorila priame a organické pokračovanie vrcholu valu, bez nej

Medzi kameňmi bola utlačená čierna masťná zemina. Vrstva mala smerom východným klesajúcu tendenciu, zachovávajúcu sklon predchádzajúcej masťnej zemitej vrstvy.

Nadväzujúci výskum pokračoval smerom východným. Pod súvislou vrstvou tmavohnedej hutnej zeminy sa narazilo na pokračovanie koruny valu. Vrstva kameňov s utlačenou výplňou medzi jednotlivými kameňmi sa zachytila v celkovej dĺžke 150 cm. Za ňou sa nachádzala hnedočierna až čierna, pomerne masťná zemina s drobnými kameňmi, ktorá prebiehala na celej skúmanej ploche.

Povrch mala natoľko utlačený, že vrstvy nad ňou sa od nej veľmi ľahko oddeľovali. V rozmedzí 9 m (otvorená a skúmaná plocha) mala uvedená vrstva sklon 150 až 160 cm.

Zachytenú súvislú vrstvu kameňov pod najprudším sklonom svahu, ktorá tvorila organické pokračovanie nepriepustnej mastnej vrstvy a na ktorej východný okraj opätovne organicky nadväzovalo pokračovanie koruny valu smerom východným, možno považovať síce za jednoduchú a lacnú, ale veľmi dômyselnú zábranu proti prípadnému zosunutiu, určite zložito realizovanej nepriepustnej mastnej zeminy.

K čomu však mala slúžiť táto mastná nepriepustná vrstva tesne pod palisádovým opevnením? V situácii, keď bola či už prirodzene alebo umelo navlhčená, stala sa jednoducho neschodnou. Pre prípadného útočníka tesne pod palisádovým opevnením to mohlo znamenať minimálne neúspešný pokus o prekonanie obrany.

Východne od nami skúmanej plochy sa rysoval značný terénny úskok. Pravdepodobne nebude meďaleko od pravdy, ak predpokladáme v týchto miestach existenciu priekopy, ktorá mohla tvoriť súčasť pevnostného systému. Archeologický výskum na overenie nášho tvrdenia sa však nemohol zo statických dôvodov realizovať.

K zisteniu konštrukcie valu a prípadných ďalších nálezových okolností sme po celej dĺžke skúmanej plochy otvorili pomocnú sondu a prehľadli ju až na intaktné podlažie.

Následným rezom cez celú skúmanú plochu sme zistili, že kamennú „konštrukciu“ zachytenú na vrchole valu tvorili pod horizontom povrchu väčšie i menšie lomové kamene ukladané na seba, smerom východným s miernym sklonom s hrúbkou 40–50 cm. Výplň medzi kameňmi tvorila čierneho až čierna mastná zem. V strede odkrytého priestoru sa po celej dĺžke tiahol zuholnatý pás dreva – zvyšok drevenej konštrukcie? V spodnej časti sa nachádzala do čiernej prepálená zem.

Pod spodnou úrovňou kamennej „konštrukcie“ v severnej časti odkrytého priestoru sa nachádzala časť pravidelnej jamy s rovnými stenami a dnom (rozm. 60x40 cm). Jej výplň tvorila hnedočierna zemina s drobnými kameňmi a množstvom uhlíkov.

Obr. 6. Bratislava, kostol sv. Mikuláša. Rez valom.

Obr. 7. Bratislava, kostol sv. Mikuláša. Kamenná „konštrukcia“ vrcholovej časti valu.

Pod korunou hornej časti valu, t.j. pod nepriepustnou vrstvou mastnej čiernej zeminy, až po súvislú vrstvu kameňov sa nachádzala utlačená hnedočierna zemina s drobnými kameňmi (s maximálnou hrúbkou 60 cm na západnej strane), ktorá sa smerom východným zužovala až na 20 cm. Zemina ležala na veľmi pevnej žltkastej vrstve s väčšími i menšími kameňmi, vzbudzujúcimi na prvý pohľad dojem zvetralého podložja. Zaujímavá bola skutočnosť, že horná niveleta tejto vrstvy bola úmyselne vyrovnaná a vytvarovaná v hornej, t.j. západnej časti do akéhosi plateau, ktoré v 1,9 m vzdialenosti od západného okraja sektora, po 20 cm prudkom sklone prechádzalo do miernejšieho svahu. V miestach, kde sa nad ňou začínal okraj kamennej vrstvy, nachádzal sa ďalší prudší zlom, prechádzajúci opäť do miernejšieho svahu. Sklon vrstvy na vzdialenosť 6 m bol 130 cm. Vyrovnaný tvrdý povrch tejto vrstvy, jej výrazná úprava, nesúca zreteľné znaky ľudského zásahu, ako aj celková konfigurácia dovoľujú predpokladať, že i v tomto prípade sa jednalo o fortifikačný prvok časovo predchádzajúci vyššie popísaný (Horizont II).

Výrazná a pomerne početná kolekcia keramických fragmentov pochádzajúca z hnedočiernej vrstvy medzi hornou časťou valu a pevnou žltkastou vrstvou s kameňmi jednoznačne vymedzuje dobu výstavby posledného valového systému. Táto výrazná kolekcia nesie všetky charakteristické znaky veľkomoravskej keramiky (tab. II) a nachádzame k nej početné analógie v blízkom aj širšom okolí (Štefanovičová T. 1975, 100–108; Kraskovská L. 1967, 681–688; Rejholcová M. 1995, 33–35; Hanuliak M. – Kuzma I. – Šalkovský P. 1993, 83–86; Lesák B. 1997, 52–54, tab. I; Vlkolinská I. 1994, 83–92).

Na západnej strane, 20 cm pod hornou niveletou pevnej žltkastej vrstvy prebiehala ďalšia výrazne odlišná vrstva. Tvorili ju väčšie kamene so žltkastou ílovitou výplňou. Veľmi pozoruhodná bola skutočnosť, že horná niveleta aj tejto vrstvy bola úmyselne vyrovnávaná, nesúca zreteľné znaky intencionálnych zásahov. Vo vzdialenosti 220 cm od vrcholu vrstva prechádzala do prudšieho zlomu a potom pokračovala smerom východným miernejším sklonom.

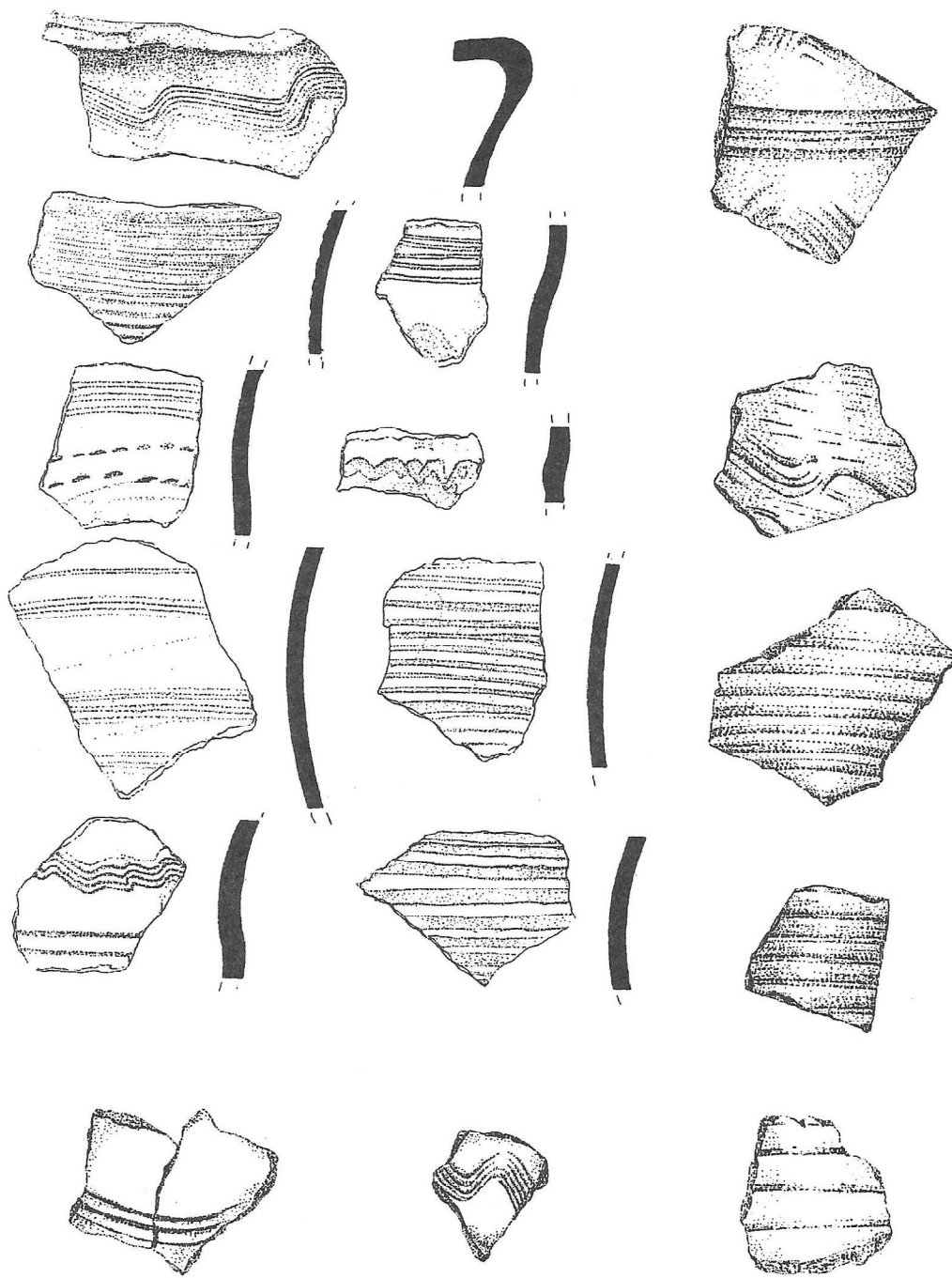
Skutočnosť, že i horná niveleta tejto vrstvy bola vyrovnaná, nesúca výrazné znaky po ľudskom zásahu, viacmenej totožná konfigurácia a priebeh s predchádzajúcimi dovoľuje aj v tomto prípade predpokladať existenciu ďalšieho fortifikačného systému (Horizont III). Len 10 cm pod hornou niveletou tejto vrstvy sa nachádzalo intaktné kamenné podložie, ktoré tvoril tvrdý, len miestami zvetraný pieskovec. Prekvapivá bola skutočnosť, že i na tvrdom skalnom podloží sme mohli identifikovať zreteľné zásahy smerujúce k úprave a tvarovaniu terénu.

Keramický črepový materiál z horizontu II. a III., ako aj z horizontu pevného skalného podložja bol dvojkultúrny. Zo všetkých troch horizontov pochádza keramika laténska, ako aj rímska (tab. III). Pozoruhodná je skutočnosť, že okrem bežných fragmentov rímskej úžitkovej keramiky sa našiel i fragment Terry sigilaty, ako aj fragment tegule a rímskej tehly s nečitateľným kolkom.

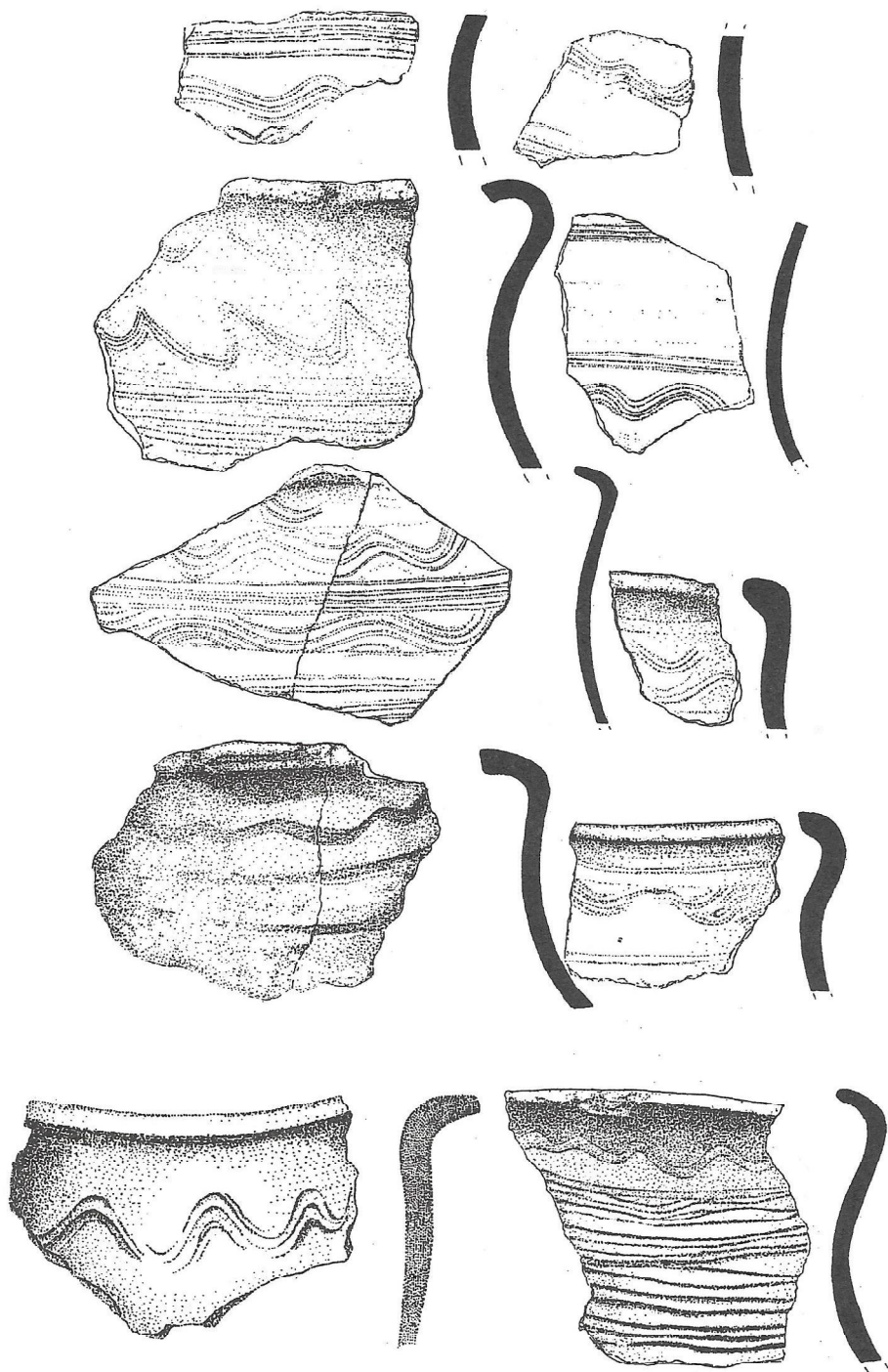
Na základe uvedených nálezov môžeme prvé snahy po úprave hradného svahu a najmenej III. horizont valu položiť do obdobia laténu. Na výstavbe valu II. horizontu sa zrejme podieľali už Rimania.

Úlohou valového systému s palisádou a pravdepodobne i s priekopou v rámci pretiahlého východného hradného svahu, pod samostatne chránenou akropolou, bolo zabezpečiť pomerne dobre schodný a prístupný svah a znemožniť resp. sťažiť útočníkovi prístup k hlavnému obrannému systému. Jeho priebeh môžeme predpokladať po celom východnom a sčasti i severnom svahu hradného kopca.

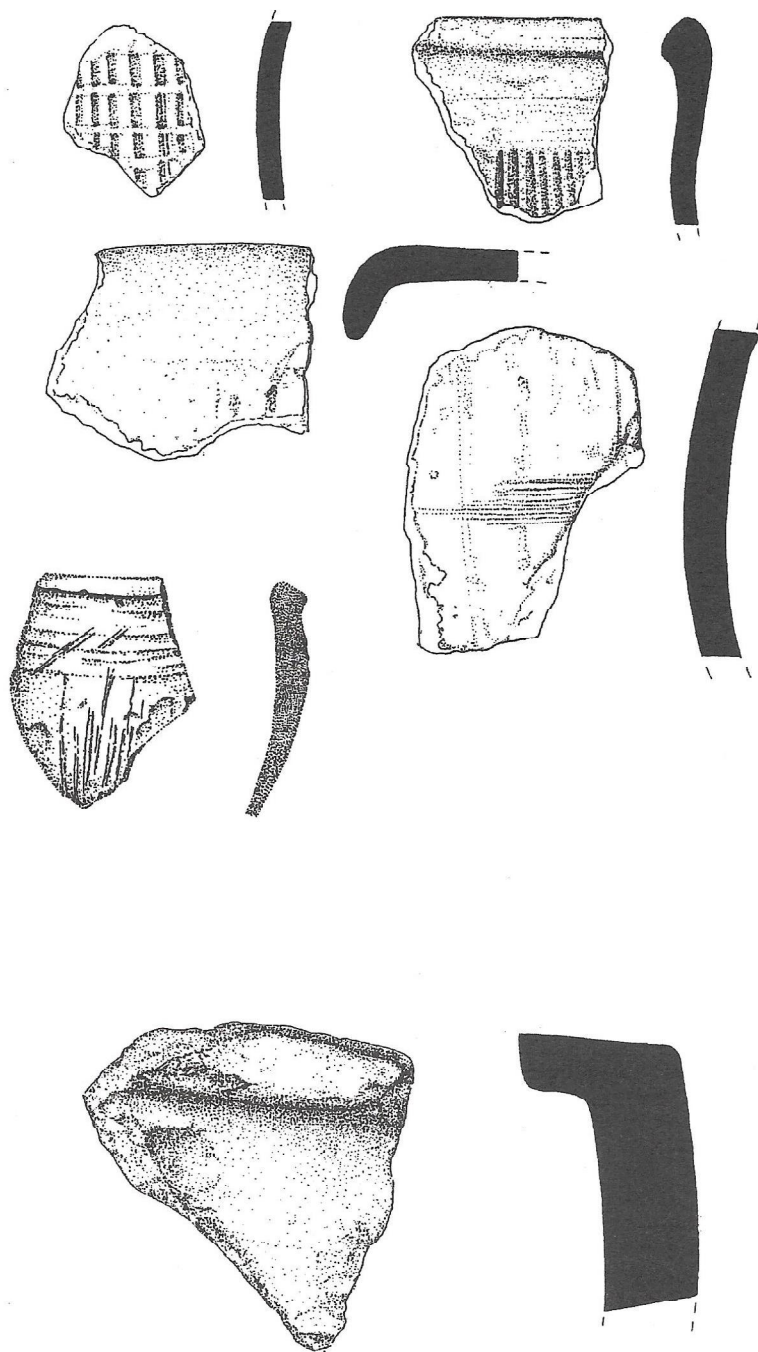

Tab. I. Bratislava, kostol sv. Mikuláša. Keramika z 10. storočia.

Tab. II. Bratislava, kostol sv. Mikuláša. Keramika z 9. storočia.

Tab. III. Bratislava, kostol sv. Mikuláša. Laténska a rímska keramika.

LITERATÚRA

- HANULIAK, M. – KUZMA, I. – ŠALKOVSKÝ, P. 1993: Mužla – Čenkov I. Osídlenie z 9.–12. storočia. Nitra.
- CHROPOVSKÝ, B. 1962: Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke. SIA 10, 175–240.
- KRASKOVSKÁ, L. 1967: Slovansko-avarské pohrebisko pri Záhorskej Bystrici. AR 19, 681–688.
- LESÁK, B. 1997: Sídliškové objekty z konca 9. až 11. storočia na Hlavnom námestí v Bratislave. Zborník SNM, Archeológia 7.
- PLACHÁ, V. – HLAVICOVÁ, J. – KELLER, I. 1990: Slovanský Devín. Bratislava.
- POLLA, B. 1979: Bratislava – Západné suburbium. Bratislava.
- REJHOLCOVÁ, M. 1995: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Analýza. Nitra.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. 1975: Bratislavský hrad v 9.–12. storočí. Bratislava.
- TOČÍK, A. 1968: Altmagyarische Gräberfelde in der Südslowakei. Bratislava.
- VALLAŠEK, A. 1991: Neznáma sakrálna stavba pod bratislavským hradom. Vlastivedný časopis XXXX/3, 140–141.
- VALLAŠEK, A. 1999: Neznáma rotunda pod bratislavským hradom. Zborník k 80. narodeninám akademika Jána Dekana – v tlačí.
- VLKOLINSKÁ, I. 1994: Potery from Cemeteries of the 9th–10th Centuries in the Territory of Slovakia. Slawische Keramik in Mitteleuropa von 8. bis zum 11. Jahrhundert. Brno.

VORGESCHOBENES WEHRSYSTEM DES BRATISLAVAER BURGWALLS

ADRIAN VALLAŠEK

Bei der Erforschung des Osthangs des Burghügels von Bratislava wurde unter dem Horizont des Gräberfeldes aus dem 11. Jahrhundert und den Handwerksobjekten aus dem 10. Jahrhundert ein unbekanntes Fortifikationselement – ein Erdwall entdeckt. Der obere Teil des Walls, wo sich die Pfahlgruben einer Palisade befanden, war mit Bruchstein in mehreren Reihen übereinander befestigt. Unter der Palisade in einer Länge von 3 m befand sich sehr fette schwarze Erde, die bei Nässe unbehagbar war. Diese geneigte Schicht wurde mit einem zusammenhängenden Streifen von Steinen aufgefangen. In einer Länge von 9 m hatte der Wall ein Gefälle von 150 – 160 cm. Das Begleitmaterial datiert den letzten Wallbau in das 9. Jh. Die Terrainwelle unter dem Wall evokiert die Existenz eines Grabens. Mit einem Schnitt durch den ganzen Wall konnten noch drei Horizonte des Walls ermittelt werden, von denen die ersten zwei mit der latènezeitlichen Besiedlung und der dritte mit der Präsenz der Römer auf dem Burghügel zusammenhängen. Die Aufgabe dieser vorgeschobenen Befestigung war es, einen relativ hegehharen Osthang zu sichern.